

OTILIA HEDEȘAN (coord.), *Pachetul. Câteva deschideri*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2020, 130 p.

În ultimul timp, tot mai mulți cercetători români se apleacă asupra cărților de bucate. Se are în vedere fie „recuperarea” unor manuscrise vechi, cel mai adesea însoțite de un studiu al relației dintre elementele de mentalitate și hrană (de pildă, O lume într-o carte de bucate. Un manuscris din epoca brâncovenească, ed. Ioana Constantinescu, București, Editura Fundației Culturale Române, 1997; Mihail Kogălniceanu, Costache Negruzzi, Carte de bucate boierești, ed. Rodica Pandelescu, București, Editura Vremea, 2007), se polemizează în jurul specificului național (e.g., Radu Anton Roman, *Bucate, vinuri și obiceiuri românești*, București, Editura Paideia, 1998; Vlad Macri, *Stufat sau estouffade sau Există sau nu bucătărie românească?*, București, Editura Humanitas, 2008) sau se abordează teme majore precum terminologia alimentară românească sau relația dintre frazeologie și cultură (e.g., Petronela Savin, *De gustibus disputandum...: frazeologia românească privitoare la alimentație*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2011; idem, *Universul din lingură*. Despre terminologia alimentară românească, Iași, Institutul European, 2012; idem, *Bucate din bătrâni. Frazeologie și cultură românească*, Iași, Institutul European, 2018; Mariana Neț (coord.), *Limba cărților de bucate românești*, București, Editura Academiei Române, 2019). Foarte puține studii sunt dedicate însă aspectelor marginale care țin de hrană și de hrănire, în general, *pachetul de mâncare* fiind o astfel de temă secundară (de pildă, Vintilă Mihăilescu, *Pachetul de acasă*, în idem, *Etnogeneză și țuică*, Iași, Editura Polirom, 2018).

Pe această linie se înscrie și cartea aici recenzată, *Pachetul. Câteva deschideri*. Volumul, apărut în anul 2020 sub coordonarea Otiliei Hedeșan, om de carte și om de teren, conține texte redactate în urma unui experiment etnografic și este publicat ca parte din proiectul *Healthy Traditions – Science for Next Generation*. Autorii vin cu o abordare mai puțin convențională a subiectului (oricum, foarte puțin cercetat) prin alăturarea de texte cu caracter memorial și metatexte, majoritatea însemnărilor de factură autobiografică fiind produse de cercetători care privesc pachetul ca „metaforă a relației dintre familie și lumea exterioară ei, ca element identitar, ca remediu împotriva alienării sau uitării” (p. 50).

Volumul este compus din patru părți sau „deschideri” care, asemenea unui puzzle, sunt formate din piese-discursuri care se intercalează uneori și care se caracterizează printr-o dispunere relativ simetrică, în sensul că fiecare secțiune se încheie cu un text semnat de Otilia Hedeșan; aceste intervenții cu rol de concluzii parțiale sintetizează și analizează textele anterioare, cel mai adesea puse într-o altă lumină.

Prima secțiune, intitulată sugestiv *Pachetul. Prima deschidere. Căutările*, este ciclică, începutul și sfârșitul său constând din trei texte aparținând coordonatoarei volumului. Acestea sunt mediativ-analitice, aspect susținut și de facsimilele unor pagini de jurnal, cu un scris de mână frumos, ordonat și citeț, datate 30 mai, 28 iunie și noiembrie 2019. Autoarea își prezintă iureșul de gânduri privind modul în care se configurează tema *pachetului*; astfel, după o peregrinare pe „meleagurile” preocupărilor culinare ale „ființelor luminoase” (p. 6) din viața sa, se desprinde o temă (*Aleg să mă gândesc la pachete*) care indică o „convivialitate la distanță cu părinții” (p. 7). Însemnările de jurnal se continuă apoi cu prezentarea unei întâlniri de lucru de tipul *brainstorming* între cercetătorii implicați în alcătuirea volumului, decelând succint tematica acestuia („pachetul de nevoie”, „pachetul de bonton și de divertisment”, respectiv „pachete care se trimit cu greu”), fără a exista însă, în acest punct, o imagine clară asupra rezultatelor care se vor obține în urma „experimentului”.

În continuare, secțiunea însumează *Șase povestiri despre pachet*, culese din arhive sau relatate de către Mihaela Bucin, Mădălin Bunoiu, Tatiana Potîng, Mărioara Sârbu și Pavel Voin, prin care se evocă un cadru temporal ce se întinde de la jumătatea secolului trecut până la primul deceniu al seco-

lului nostru, în spații geografice diferite (Banatul sârbesc, Timișoara, Reșița, Oltenia, Republica Moldova). Acestea reușesc „să transfere trecutul în prezent” (p. 44), prin abordarea unor teme precum pachetul trimis în armată, pachetul luat la muncile agricole, la școală sau la serviciu, pachetul trimis copiilor care studiază sau lucrează în altă localitate, respectiv pachetul dietetic. După cum notează chiar Otilia Hedeșan (p. 43–45), există anumite recurențe specifice acestor texte: povestitorii au primit sau au trimis pachete, relatările au un caracter sintetic, șablonizat, general cunoscut și activ. Tot din prima secțiune mai fac parte *Pachetul. Schiță de proiect* și *O privire retrospectivă asupra unui exercițiu de grup*, în care Alina Neagu și Ioana Dorobanțu-Gordon discută despre implicațiile abordării temei pachetului cu bucate, textul lor funcționând ca o „dare de seamă” privind discuțiile purtate între membrii colectivului de cercetare RheA și organizarea unui eveniment cultural privitor la pachet într-o cafenea din centrul vechi al Timișoarei. Manifestarea culturală a presupus relatarea povestirilor și a suscitât discuții privind experiența primirii sau a trimiterii de pachete, în compania unui repertoriu muzical și culinar adecvat. Cea de-a doua intervenție oferă și o privire retrospectivă și succintă asupra celor șase relatări. În același ton, capitolul se încheie cu fila de jurnal aparținând Otiliei Hedeșan, *Partea vizibilă a unui sistem cultural complex*, în care etnologul insistă asupra complexității temei și analizează cele șase relatări prin prismă științifică.

A doua secțiune a cărții, intitulată *Pachetul. A doua deschidere. Părțile, motivele*, debutează cu textul Corinei Popa, *Un pachet pentru drum – note de antropologie acasă*. Autoarea oferă un cadru conceptual care poate sta la baza radiografiei pachetului, amintind de *matrimoniu* („acele bunuri pe care femeia, în ipostaza ei de soție și mamă, le aducea în familie prin căsătorie și le transmitea urmașilor” – p. 50), *rânduială*, *anthropology home* sau *antropologia emoțiilor*. Autoarea se întoarce apoi în propria copilărie, evocând imaginea bunicii printr-o descriere vie și poetică și călătoriile cu trenul întreprinse împreună cu aceasta, în care domnea preocuparea pentru modul protocolar în care era consumată hrana. În continuare, în discursul său *O temă și câteva variațiuni*, Cosmina Timoce-Mocanu pornește de la caietul 27 al Chestionarului VIII al Muzeului Limbii Române, pentru a face o comparație între mâncărurile care se luau la drum în anul 1937, când a fost elaborat acest chestionar, și recontextualizarea lor 60–70 de ani mai târziu în familia autoarei de pe aceleași meleaguri bistrițene. Cercetătoarea își continuă relatările într-o manieră intimă și, pe alocuri, plină de umor, prin intermediul unor „variațiuni” ale pachetului cu mâncare: pachetul pentru grădiniță, pachetul din străinătate, pachetul cu conținut clandestin, pachetul din camera mătușii, pachetele de nuntă, respectiv pachetele-odisee trimise de către părinți. Capitolul se încheie cu observațiile Otiliei Hedeșan care descrie textele anterioare ca fiind „argumentate prin referințe teoretice valide”, „o poartă de intrare într-un sistem cultural și de civilizație complex” (p. 81–83).

Cea de-a treia secțiune a volumului se intitulează *Pachetul. A treia deschidere. Întâmplările, amintirile*. Mai întâi, sunt redată fragmente dintr-o discuție în care au fost angrenați Mirela Iancu și Caius Ovidiu Merșa privind lucrurile împachetate și trimise în mod automat către noua destinație a migrantului, ca purtătoare ale unei „semințe” identitare. Apoi, Ioana Bot evocă taberele de folclor din studenția anilor 1980 și pregătirea de pachetele pentru participanții care nu primeau mâncare în cadrul acestor ieșiri în lumea satelor. Andreea Gheorghiu relatează, în cele ce urmează, șapte experiențe gustativ-olfactive: pachetul de Crăciun trimis de către bunici, pachetul de grădiniță, pachetele „troc”, pachetul luat în străinătate, pachetul clandestin, pachetul consumat în tren. Secțiunea se încheie cu un text semnat de către Otilia Hedeșan, care, de această dată, nu mai are rol rezumativ, ci se constituie din „amintiri luminoase despre legături familiale puternice” (p. 96). Sunt evocate, astfel, pregătirea pachetelului de la grădiniță și școală, pachetul din anii de studenție suprapuși unui regim de pauperitate, transportul internațional de pachete, trimiterea de pachete către rudele mutate la oraș, pachetul din cadrul călătoriei cu trenul, pachetul de cumpărături din perioada pandemiei sau trimiterea de pachete în străinătate.

Ultimul capitol al volumului, intitulat *Pachetul. A patra deschidere. Ideile*, debutează cu studiul Petronelei Savin și al Veronicăi Grecu referitor la termenul *pachet* și la „lumea ce se

oglindește în acest cuvânt”; autoarele discută despre etimologia termenului și analizează modul în care a fost tratat în dicționarele limbii române, insistând asupra diferențierii semantice a termenului și asupra faptului că evoluția înregistrată de acesta este o dovadă a faptului că realitatea se reflectă în limbă. În final, Otilia Hedeșan vine cu o „etnologie a pachetului”, făcând, în câteva pagini, observații generale privind volumul și oferind informații statistice (volumul însumează 42 de povestiri despre pachet și 21 de teme specifice, în funcție de scopul pachetului). Apoi, realizează o analiză a relatărilor, surprinzând aspecte precum vocile narrative, rolurile jucate de povestitori, dar și circumstanțele trimiterii de pachete, respectiv manifestarea mărcilor identitare. Autoarea concluzionează: „[Pachetul] este tradiție și subterfugiu, este sprijin evident sau emfază, după caz. Românii iubesc pachetele și povestesc bucurii despre trimiterea ori primirea lor, fiindcă aceasta le permite să evoce indirect relațiile lor duioase cu familia, dar și formele adesea subversive în care au făcut față oprimărilor din trecut” (p. 125).

Este limpede că volumul de față este unul atipic, mergând dincolo de parametrii cu care suntem obișnuiți. Acest fapt nu îi știrbește valoarea, ci îi conturează farmecul. Descrierile și relatările au o mare încărcătură emoțională, surprinzând aspecte distincte ale trimiterii sau primirii de pachete: caracterul așteptat sau neprevăzut, dimensiunea utilitară sau inutilă, cantitatea (adesea excesivă), motivul și modalitatea trimiterii de pachete, tonalitatea discursului, recipientele întrebuințate pentru transportarea hranei (*straița, geanta, oala, borcanul, ghiozdănelul din tablă de tinichea, sufertașul, termosul, punga, lădița*). Specificitatea locală este sugerată prin utilizarea unor termeni regionali (*poc, a pocui, clisă, pîcsă, fruștuc*) și prin prezentarea unor mâncăruri sau băuturi locale (*sarmale leneșe, baba neagră, învîrtita, vîrzare, alivanca, vîlătuc, cușma lui Guguță*). Dincolo de „exercițiile de anamneză” (p. 96), relatările sunt completate cu informații științifice (adesea sub forma unor note de subsol) care îmbogățesc lucrarea, fie prin oferirea de rețete ale unor mâncăruri menționate de povești, fie prin interpretări ale evenimentelor sau chiar ale modalității de narare (e.g., p. 11).

Încheiem această trecere în revistă a volumului recenzat cu câteva observații constructive, pentru publicarea unei următoare ediții, aspecte, în general, de amănunt. De pildă, anumite texte, precum cele de la paginile 10–19, conțin fonetisme aparținând limbajului popular; considerăm că ar fi fost bine-venită o notă explicativă privind modul în care editorii volumului au decis să redea contribuțiile „încărcate” de oralitate. De asemenea, nu este clar dacă anumite explicații oferite în paranteză aparțin vorbitorului sau editorului, aspect care s-ar fi putut evita prin folosirea parantezelor drepte atunci când indicațiile aparțin persoanei care s-a îngrijit de volum (e.g., „și se făceau căta ele (îți făceau poftă de mâncare)” – p. 12; „(înregistrare întreruptă, sună telefonul)” – p. 15). Ar mai fi fost de dorit ca notele de subsol să fie redactate, toate, la aceeași dimensiune a fontului, iar neconcordanțele dintre informațiile prezente în cuprins și paginile la care textele apar să fie absente, aspect care ar fi sporit „ținuta” științifică a volumului. Totodată, ar fi fost indicat să se ofere și sursa de unde au fost preluate definițiile lexicografice, iar glosarea termenilor să se fi realizat cu mai multă atenție; nu este clar care au fost criteriile după care s-a decis care termeni regionali să fie glosați și care nu (de pildă, au fost lăsați pe dinafară *a dinstui, a pocui* – p. 17; *mreață* – p. 19). Cele semnalate mai sus sunt aspecte care nu știrbesc însă calitățile de ansamblu ale lucrării, una valoroasă, atractivă și accesibilă pentru publicul larg, provocatoare pentru corpusul de practici ale trimiterii de pachete și pentru conturarea unui cadru teoretic privind studiul pachetului de acasă.

ANDREEA-NORA PUȘCAȘ

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu” al Academiei Române
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, nr. 21
andreeanorapuscas@gmail.com

DANIELA RĂUȚU, *Jocurile de cuvinte în mass-media românească actuală*, București, Editura Universității din București, 2021, 180 p.

Fenomenul complex al jocurilor de cuvinte, privit, adesea, într-o manieră depreciativă, capătă o nouă coloratură în cadrul lucrării realizate de Daniela Răuțu, doctor în filologie, cercetător la Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” din București și colaborator al Centrului de Studii Românești din București. Lucrarea *Jocurile de cuvinte în mass-media românească actuală* este teza care-i conferă autoarei titlul de doctor, în anul 2012. Investigațiile insuficiente din cadrul studiilor de lingvistică din spațiul românesc în raport cu problematica fenomenului jocurilor de cuvinte, frecvent întâlnit la nivelul mass-mediei românești, au determinat-o pe autoare să cerceteze acest subiect interesant.

Dacă, la început, cartea ne întâmpină cu un motto din David Crystal, care ne pregătește de întâlnirea „riscantă” dintre limbaj și umor, aceasta se încheie tot într-o notă umoristică, prin intermediul imaginilor anexate (p. 175–180), preluate din săptămânale românești, care ironizează clasa politică. Imaginile sunt, de asemenea, suportul menit să faciliteze decodarea jocului de cuvinte, funcționând ca „disjunctur vizual” (p. 134).

Autoarea a ales să-și delimiteze riguros conținutul informațional, împărțindu-și cartea în două părți, ambele deținând capitole foarte bine structurate și dozate. Fiecare capitol cuprinde date preliminare care anunță obiectivele urmărite, precum și concluzii care ajută la sistematizarea informației prezentate pe întreg parcursul capitolului.

Arhitectura cărții se dovedește a fi una solidă și minuțios sistematizată. Capitolele sunt împărțite în mai multe subcapitole care se ramifică, la rândul lor, și care tratează anumite probleme specifice, aflate în strânsă legătură cu tema centrală a cărții (*Ce sunt jocurile de cuvinte?*, *Modele de clasificare. Tipuri de jocuri de cuvinte, Criterii, tipuri și procedee prezente în jocurile de cuvinte, Jocurile de cuvinte în presa scrisă* etc.). Materialul informațional selectat, foarte bine stăpânit de autoare, a fost organizat în mod gradual, astfel încât acumularea informațională să capete coerență și să fie un punct de sprijin pentru partea aplicată a lucrării.

Încă din cadrul *Considerațiilor preliminare* (p. 13–16), Daniela Răuțu își prezintă motivația, demersul teoretic și analitic, prezentând și modalitatea de preluare și prelucrare a surselor.

Prima parte a lucrării (p. 17–97) are la bază o incursiune teoretică explicită, menită să faciliteze înțelegerea jocului care exploatează cuvintele. În antiteză cu accidente de limbă, în cadrul primului capitol, *Jocurile de cuvinte – probleme de deținere și delimitare* (p. 17–48), autoarea pune jocurile de cuvinte sub semnul intenționalității, având un caracter conștient. În mod particular, acestea accentuează diversitatea semantică a cuvintelor, reliefându-se, astfel, ambiguitatea ca trăsătură intrinsecă a jocurilor de cuvinte, alături de economia de limbaj: „ne oferă două sensuri la prețul unui singur cuvânt” (p. 29, autoarea citându-l pe Dirk Delabastita, *There’s a double tongue. An investigation into the translation of Shakespeare’s wordplay with special reference to Hamlet*, Amsterdam/Atlanta, Rodopi, 1993, p. 122). Jocul de cuvinte reprezintă o „deviere” de la limbajul obișnuit, încălcând regulile de bază ale acestuia la toate nivelurile, întrucât scopul lui este acela de a atrage atenția și de a surprinde. Autoarea discută în acest prim capitol criteriile de delimitare între jocurile de cuvinte și alte fenomene, cum ar fi accidente de limbă ori figurile de stil, precizând trăsături lingvistice și cognitive care le individualizează și propune o definire a acestora.

În cadrul celui de-al doilea capitol al primei părți, *Jocurile de cuvinte și umorul. Teorii și direcții de cercetare* (p. 49–76), sunt prezentate o serie de teorii și abordări ale limbajului comic, menite să se focalizeze asupra umorului din perspective multiple (lingvistice și extralingvistice), pentru a vedea în ce măsură acestea sunt superpozabile jocurilor de cuvinte. Ilustrând studii din perioada medievală sau renascentistă, autoarea atestă importanța lor, ca punct incipient (t_0), atât pentru studiile moderne ulterioare, cât și pentru taxonomiile care au potențat bifurcația dintre jocurile de cuvinte paradigmatic și cele sintagmatice. Daniela Răuțu a ales să prezinte comparativ diferite abordări lingvistice, atât din

perspectiva unor direcții vechi, cât și prin prisma unora foarte recente (jocuri de cuvinte ca deviere a limbajului, abordări (post)structuraliste, abordări semiotice, teorii ale umorului bazate pe scenarii, perspective cognitiviste, mecanisme de interpretare din perspectiva gramaticii lexicale, perspective eclectice, modele computaționale).

Ultimul capitol al primei părți, *Tipologii ale jocurilor de cuvinte* (p. 77–98), vizează analiza multifacțată a clasificărilor propuse de cercetători în ceea ce privește jocurile de cuvinte, clasificări care au fost preluate din domenii lingvistice, nefiind specifice zonei cercetate. Autoarea a demonstrat că pot fi generate diferite tipuri de jocuri de cuvinte prin intermediul combinării criteriilor care favorizează delimitarea între diverse tipuri de astfel de jocuri, având parte, astfel, de o graniță sensibilă.

Cea de-a doua parte a cărții (p. 99–163) este constituită din două capitole ample, cu un caracter aplicat și prezintă analiza a numeroase exemple din mass-media românească care facilitează înțelegerea bazei teoretice prezentate. În cadrul celui dintâi capitol, *Dimensiunea semantico-structurală a jocurilor de cuvinte în mass-media românească* (p. 99–132), observăm reproducerea unui corpus autentic de înregistrări și de texte preluate din diferite medii de comunicare, redactate după normele ortografice și ortoepice în vigoare. Autoarea realizează analiza structurii de suprafață și de adâncime a diverselor jocuri de cuvinte, accesând atât nivelul formal, cât și pe cel semantic (omonimia, paronimia, parafonia, exploatarea sensului propriu sau a celui figurat, disimilitudinea formală și/sau semantică, antonimia, cuvintele telescopate etc.). Categorisirea anevoioasă a fenomenelor se datorează, conform autoarei, segmentării diferite a unităților limbii.

Capitol final al cărții, *Dimensiunea pragmatilistică a jocurilor de cuvinte în mass-media românească* (p. 133–164), reliefează o nouă zonă interesantă, în cadrul căreia jocurile de cuvinte dețin un rol semnificativ. Sunt urmărite cinci segmente majore: jocurile de cuvinte în presa scrisă, jocurile de cuvinte în discursul publicitar, jocurile de cuvinte în emisiuni de divertisment și în pamflete și rolul jocurilor de cuvinte în cadrul glumelor.

Mass-media românească postrevoluționară prezintă ca trăsătură specifică inovația, folosind limbajul cu scopul de a capta atenția publicului și de a-și asigura succesul, accentul căzând pe formă, nu pe conținut. Autoarea face referire la cele trei coordonate esențiale ale limbajului mass-media: noutate, accesibilitate și actualitate (p. 133) indicate de Rodica Zafiu în *Mărci ale oralității în limbajul jurnalistic actual* (în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, Editura Universității din București, 2002, p. 401). Apelând atât la presă scrisă, discurs publicitar, emisiuni TV de divertisment, pamflete, cât și la bancuri preluate din spațiul virtual, Daniela Răuțu realizează o prezentare a funcțiilor, respectiv a valorilor jocurilor de cuvinte, explicitând, deopotrivă, puntea de legătură care se realizează între emițător și receptor(i), mai ales în cazul în care sunt inserate și nume proprii:

„(12) Cui i-e frică de **Beau-Beau**? Bănescu și DNA se prefac că atacă primăriile doar ca să-l sperie pe Boc: după **marii corupți** ar putea urma și cei scunzi” (p. 135; din „Cațavencii”, săptămânal, București, 23 nov. 2011, p. 1).

În cazul relației dintre jocurile de cuvinte și metaforele onomastice se remarcă modificări formale în cazul numelui metaforizant, care are menirea de a semnală cititorului faptul că avem de-a face cu un joc sau cu o glumă, expunând, concomitent, o serie de adevăruri demascate de jurnalist, cum este, de exemplu, consumul excesiv de băuturi alcoolice în rândul politicienilor români:

„(97) Nicolae Văcăroiu, acest **Halbă** ca Zăpada al privatizării, în vizită la fabrica de gulere pasteurizate „Bragadiru”” (p. 147; exemplu din „Academia Cațavencu”, București, nr. 11/2009, p. 4).

„Străinizarea” numelui se poate remarca la nivel grafic („**Ghinlon** Iliescu, zis **Al Fatal**, urmașul emiratului **Al Bătrân-Al Kăzut**” – p. 148; „Academia Cațavencu”, nr. 16/1995, p. 7) sau prin combinarea modificărilor formale cu cele ale remodelării semantice, care poate fi produsă prin înlocuirea unor segmente din nume cu structuri străine, parafone („**Il y est Ce Couillon** (se pronunță **Iliescu Ion**)” – p. 148; „Academia Cațavencu”, nr. 6/1991, p. 6). Autoarea realizează observații de finețe, arătând, prin intermediul numeroaselor exemple prezentate, faptul că publicațiile informale dețin jocuri de cuvinte bazate pe polisemie sau omonimie, pe când în săptămânalele cu tentă umoristică domină jocurile care utilizează paronimia și telescoparea.

În ceea ce privește publicitatea românească, aceasta prezintă un traseu ascendent odată cu anul 1989, care a permis anihilarea limbajului de lemn. Reclamele contemporane utilizează un registru

familiar, chiar umoristic în unele cazuri, apelând la expresii, situații și imagini comice. Având ca scop persuasiunea, discursul publicitar pune accentul pe funcția conativă a limbajului, care e mascată prin intermediul funcției fatice și a celei poetice. În aceeași ordine de idei, imaginile urmăresc linia „senzaționalului”, folosindu-se figuri cu încărcătură simbolică, culori contrastante și caractere de mari dimensiuni. În cadrul discursului publicitar, deși jocurile de cuvinte sunt rezultatul unei munci anterioare, acestea mizează pe „spontaneitate sau, cel puțin, pe producerea impresiei de creații *ad hoc*”, fapt care produce „efectul de seducție asupra receptorilor” (p. 152).

Daniela Răuțu constată preferința majorității reclamelor pentru jocurile de cuvinte paradigmatică, al căror grad de decodare este unul mai mare, cu toate că are la bază clișee și stereotipii: „*Toată lumea aleargă după putere. Noi avem putere pentru toată lumea. Romcar*” (p. 155). Autoarea facilitează înțelegerea mecanismului existent în spatele reclamelor în mod explicit: prima parte a mesajului este un tipar discursiv care atrage atenția asupra unei probleme existente la nivel universal, aducând, în cea de-a doua secvență, rezolvarea, prin exploatarea cuvântului polisemantic *putere*.

Cartea Danielei Răuțu se remarcă prin cercetarea amănunțită a trăsăturilor deținute de jocurile de cuvinte, prin care acestea se aseamănă (sau nu) cu diferite figuri de stil sau cu anumite forme ale umorului, fapt posibil prin dinamica limbii.

Autoarea realizează o exemplară analiză comparativă a definițiilor, trăsăturilor și a subtipurilor jocurilor de cuvinte, din zona anglofonă, francofonă și românească. Susținând opinia Rodicăi Zafiu, afirmăm importanța acestei lucrări de referință, bazată pe un bogat material teoretic, care a fost înțeles și aplicat cu mare succes prin intermediul unei serii întregi de exemple preluate din revistele umoristice ale mass-mediei românești, apărute între anii 1990–2012. Cartea de față este, incontestabil, un adevărat punct de reper pentru viitoarele cercetări care vor viza acest domeniu, vast, al jocurilor de cuvinte.

ANCA-LARISA TEOCAN

Universitatea Babeș-Bolyai

Facultatea de Litere

Cluj-Napoca, str. Horea, nr. 31

ancateocan@yahoo.com

MARIA FOARȚĂ, *În căutarea retoricii pierdute*, Timișoara,
Editura Universității de Vest, 2018, 285 p.

În anul 2018, s-au împlinit două decenii de la plecarea într-o lume mai bună a cercetătoarei Maria Foarță (născută Galetariu, în 24 iulie 1942), doctor și filolog activ în cadrul literelor timișorene. Cu acest nefast prilej, scriitorul Șerban Foarță încredința tiparului o culegere de studii apărute în diverse publicații de profil, între anii 1974 și 1991, sub semnătura soției sale dispărute prematur. Volumul, intitulat *În căutarea retoricii pierdute* (după studiul omonim care îl deschide) și consistent prefăcut de Mirela-Ioana Borchin-Dorcescu, este străjuit de cunoscutul EPIȚIMV al lui Șerban Foarță, pe care, din teama de a nu-i știrbi în vreun fel strălucirea printr-un inabil act de traducere, îl vom reda în original:

HIC TACET
COLUMBA
QUÆ JACET
IN TVMBA
SVB SARCINA PLVMBI
SVB ALA PALVMBI
QVI PLORAT
DEPLORAT
& ORAT
HIC JACET

familiar, chiar umoristic în unele cazuri, apelând la expresii, situații și imagini comice. Având ca scop persuasiunea, discursul publicitar pune accentul pe funcția conativă a limbajului, care e mascată prin intermediul funcției fatice și a celei poetice. În aceeași ordine de idei, imaginile urmăresc linia „senzaționalului”, folosindu-se figuri cu încărcătură simbolică, culori contrastante și caractere de mari dimensiuni. În cadrul discursului publicitar, deși jocurile de cuvinte sunt rezultatul unei munci anterioare, acestea mizează pe „spontaneitate sau, cel puțin, pe producerea impresiei de creații *ad hoc*”, fapt care produce „efectul de seducție asupra receptorilor” (p. 152).

Daniela Răuțu constată preferința majorității reclamelor pentru jocurile de cuvinte paradigmatică, al căror grad de decodare este unul mai mare, cu toate că are la bază clișee și stereotipii: „*Toată lumea aleargă după putere. Noi avem putere pentru toată lumea. Romcar*” (p. 155). Autoarea facilitează înțelegerea mecanismului existent în spatele reclamelor în mod explicit: prima parte a mesajului este un tipar discursiv care atrage atenția asupra unei probleme existente la nivel universal, aducând, în cea de-a doua secvență, rezolvarea, prin exploatarea cuvântului polisemantic *putere*.

Cartea Danielei Răuțu se remarcă prin cercetarea amănunțită a trăsăturilor deținute de jocurile de cuvinte, prin care acestea se aseamănă (sau nu) cu diferite figuri de stil sau cu anumite forme ale umorului, fapt posibil prin dinamica limbii.

Autoarea realizează o exemplară analiză comparativă a definițiilor, trăsăturilor și a subtipurilor jocurilor de cuvinte, din zona anglofonă, francofonă și românească. Susținând opinia Rodicăi Zafiu, afirmăm importanța acestei lucrări de referință, bazată pe un bogat material teoretic, care a fost înțeles și aplicat cu mare succes prin intermediul unei serii întregi de exemple preluate din revistele umoristice ale mass-mediei românești, apărute între anii 1990–2012. Cartea de față este, incontestabil, un adevărat punct de reper pentru viitoarele cercetări care vor viza acest domeniu, vast, al jocurilor de cuvinte.

ANCA-LARISA TEOCAN

Universitatea Babeș-Bolyai

Facultatea de Litere

Cluj-Napoca, str. Horea, nr. 31

ancateocan@yahoo.com

MARIA FOARȚĂ, *În căutarea retoricii pierdute*, Timișoara,
Editura Universității de Vest, 2018, 285 p.

În anul 2018, s-au împlinit două decenii de la plecarea într-o lume mai bună a cercetătoarei Maria Foarță (născută Galetariu, în 24 iulie 1942), doctor și filolog activ în cadrul literelor timișorene. Cu acest nefast prilej, scriitorul Șerban Foarță încredința tiparului o culegere de studii apărute în diverse publicații de profil, între anii 1974 și 1991, sub semnătura soției sale dispărute prematur. Volumul, intitulat *În căutarea retoricii pierdute* (după studiul omonim care îl deschide) și consistent prefăcut de Mirela-Ioana Borchin-Dorcescu, este străjuit de cunoscutul EPIȚIMV al lui Șerban Foarță, pe care, din teama de a nu-i știrbi în vreun fel strălucirea printr-un inabil act de traducere, îl vom reda în original:

HIC TACET
COLUMBA
QUÆ JACET
IN TVMBA
SVB SARCINA PLVMBI
SVB ALA PALVMBI
QVI PLORAT
DEPLORAT
& ORAT
HIC JACET

Inventariind structura volumului, Mirela-Ioana Borchin-Dorcescu identifică următoarele arii de cercetare: *lingvistică, retorică, semiotică, stilistică, versificație, teoria textului și intertextualitate, literatură comparată, pragmatică și comunicare, pragmatică și poetică* (vezi prefața, *Între discursul retoricii și retorica discursului*, p. 11 și urm.). Lăsând cititorului plăcută trudă de a urmări clasificarea din prefață, vom aminti numai că direcțiile de studiu asumate de autoare se prefiră sub vela retoricii, cu ample incursiuni în literatură și cu substanțiale concluzii personale. Iată, spre exemplu, concluzia primului studiu, în care, după o trecere în revistă a principalelor lucrări de retorică apărute în intervalul 1901–1985 și după constatarea unei competențe retorice de cel mai înalt nivel în rândul diverșilor cercetători, autoarea notează: „Dacă retorica și competența în domeniul ei dezvoltă o praxeologie, de ce tocmai acei ce-o stăpânesc pot fi depășiți de performanța unui vorbitor semiconștient, dar înzestrat de la natură? E cazul dascălului sorbonard – pe care-l pomeneste Dumarsais – care, cu tot studiul lui aprofundat, dacă nu chiar exhaustiv, al tuturor dicționarilor din lume, rămâne «paf» și «gură-cască», într-o zi, dinaintea avalanșei de formule și întorsături retorice poznașe cu care-l înfruntă, la tejghea, o precupeață. Sorbonardul n-are încotro și trebuie să se dea învins de maestra altui idiom: al Halelor, pe care el nu-l știe...” (*În căutarea retoricii pierdute*, p. 25).

În altă parte, pornind de la o sesizare a lui Pompiliu Constantinescu privitoare la personajele lui Caragiale, cum că ele *nu sunt liniare* și, prin urmare, nu pot fi *surghiuite într-o tipologie*, Maria Foață își propune o analiză a celebrului discurs rostit de Nae Cațavencu – oratorul, nu intrigantul, așadar –, prin dublă comparație: pe de o parte, cu discursul lui Farfuridi, de cealaltă parte, cu alte discursuri politice ale vremii, așa cum s-au păstrat ele în stenogramele dezbaterilor parlamentare din Cameră. Pentru lămurirea cititorului posibil contrariat de alăturarea a două contexte situaționale aparent diferite – Cațavencu și Farfuridi evoluează în mediu ficțional, spre deosebire de vorbitorii la Cameră, al căror referent este real –, autoarea avansează o explicație verosimilă: realitatea referentului disputelor parlamentare este, *astăzi, istoric pierdută*. Prin urmare, izbucnind în plâns la propriu, atunci când, de la tribună, își declamă grija pentru țară, pentru fericirea, progresul și viitorul ei, este Nae Cațavencu un impostor sau plânge de-a binelea? Concluzia este tranșantă: „Furat de idei, «răpît» și el, ca Farfuridi, de sublimitatea principiilor abstracte, Cațavencu le domină *via* «demonstratio in absurdis». În timp ce Farfuridi se pierde în șirul ideilor, din cauza structurii sale dilematice: *sau/sau*, Cațavencu, mai energic, desparte apele de uscat prin formula «dacă *nu*, atuncea *nu*». [...] O falsă proiecție poate duce, așadar, la adevăr și sinceritate. Cațavencu plânge în hohote; și nu minte...” (*Plânsul lui Cațavencu*, p. 85). De cealaltă parte, raportat la oratoria serioasă a epocii, discursul lui Cațavencu se încadrează perfect în canoane, fiind, totodată, rece și coerent.

Se cuvine să precizăm că autoarea ține mult la distincția, clar operată de antici, între gramatică (*recte dicendi scientia*) și retorică (*bene dicendi scientia*), arătând că alternanța *bene/recte* „vizează diferența dintre vorbire (adică *elocutio*) ca discurs și limbă ca gramatică” (*Structuri retorice transgramaticale. Sintaxa frazei culte în stilurile non-artistice (Secolul al XIX-lea)*, p. 31) și insistând pe ideea că „această distincție include aproape pe de-a întregul distincția pe care teoria modernă o operează între *competența lingvistică* – sau fundamentală – și *competența pragmatică* – sau stilistică (*Retorică și/sau pragmatică*, p. 43). Fără legătură directă cu această dihotomie, dar oarecum în prelungirea ei, face un popas asupra conceptului de *diglosie*, așa cum este el redefinit de André Martinet, în legătură cu acea capacitate a vorbitorului de a folosi, în mod diferit, în funcție de context, variantele sociostilistice ale aceleiași limbi. Astfel, spre deosebire de *bilingvism* („capacitatea de a stăpâni concomitent două coduri lingvistice diferite”), „diglosia se instalează atunci când crește distanța dintre două variante folosite de vorbitor, cum cea dintre vorbirea familiară [...] și idiomul savant și îngrijit care e expresia literară sau exemplară” (*Limita de toleranță a variației libere în exprimarea vorbitorului cult*, p. 97). Această nouă distincție configurează o nouă dihotomie: între norma lingvistică activă a vorbitorului, mai restrictivă, și o normă pasivă, mai tolerantă. Astfel, interferențele neintenționate cu un sistem străin precum dialectul, iscate de o emoție a vorbitorului, sunt considerate *schimbare de cod*, câtă vreme variantele folosite cu intenție stilistică, care nu produc schimbare de cod, sunt numite *variație liberă* (*ibidem*, p. 99). Cititorul interesat de chestiune poate urmări o minuțioasă analiză pe texte selectate din corespondența secolului al XIX-lea întreținută de Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri și de câțiva membri ai familiei Golescu (*Glose la diglosie*, p. 109–119).

Alături de savantele studii teoretice (*Articulația cultă a limbii române*, p. 101–107; *Modelul cunoașterii reciproce și comunicarea umană*, p. 239–243; *Pentru un model caleidoscopic al literaturii văzută ca serie topică*, p. 267–277) și de comunicările-dialog cu sociologul Bruno Würtz (*Ontologizarea poeziei ca teorie a receptării*, p. 245–256 și „*Receptio*” și „*Verstehen*”, p. 257–265), volumul include, sub un prețut sau altul, și valoroase exegeze: Ion Minulescu (*Pseudoverslibrismul între clasici și moderni (reflexele textuale ale unei maniere prozodografice)*, p. 139–147), Mateiu I. Caragiale (*Radio-grafia unui titlu: Craii de Curtea-Veche*, p. 171–178), Șerban Foață și Edgar Allan Poe (*(Poe)etica versificării*, p. 189–201), Radu Petrescu (*Despre reflectare – motivul oglinzii la Radu Petrescu*, p. 211–226), William Shakespeare (*Proiecție și identificare*, p. 227–237), și ample studii transfilologice (*Metafora implicată*, p. 121–138; *Metataxele repetiției*, 149–154; *Un nou caz de hipertextualitate poetică: versificarea prozei istorice*, p. 179–188; *Simetria axială prin figuri repetitive ale structurilor binare și ternare*, p. 155–169; *Versificația și figura prozodografică*, p. 203–210).

Redactat într-o manieră modernă și atractivă, racordat la bibliografia de mare ținută a secolului al XX-lea, volumul de față ar trebui să fie prezent în bibliografiile tuturor cursurilor de profil de la noi. Maria Foață n-a avut formație de clasicist, însă rigoarea studiilor de germanistică, al căror fundament se sprijină pe marea cultură greco-latină, răzbate la fiecare pagină. Un cititor meticolos ori fascinat de scientometrie ar putea reclama prezența unui *curriculum vitae* (sau, cel puțin, a unei biografii romanțate), care să includă o listă de lucrări *in extenso* a Mariei Foață și care să completeze cumva prefața doctă alcătuită de Mirela-Ioana Borchin-Dorcescu. Numai că ediția a fost întocmită de Șerban Foață. Iar Poetul, încrustând pe coperta a IV-a informații nu mai multe decât sunt necesare unui monument funerar, și-a așezat soția în eternitate prin propria ei operă și printr-o singură trăsătură de condei din partea lui, într-un gest de sublimă tandrețe postumă, poate unic în cultura noastră.

MARCELA CIORTEA

Universitatea „1 Decembrie 1918”

Facultatea de Istorie și Filologie

Alba Iulia, str. Unirii, nr. 15–17

marcela.ciortea@gmail.com

ALAIN RABATEL, *La confrontation des points de vue dans la dynamique figurale des discours. Énonciation et interprétation*, Limoges, Éditions Lambert-Lucas, 2021, 655 p.

Pentru autorul acestui volum respectabil, profesor la Universitatea Lyon 1, o cercetare asupra figurilor de retorică trebuie să fie înainte de toate o cercetare asupra fenomenului numit *figuralité*, adică asupra pregnanței (*saillance*) care sporește randamentul enunțului, apelând la toate resursele limbii. În concepția lui Alain Rabatel « la dynamique de la figuration est globale, du mot à la lexie complexe, à la prédication et au texte » (p. 70). Bazată pe uzul neconvențional al regulilor și al normelor, dinamica figurală privește totalitatea faptelor de limbă și de discurs. Pentru a o descrie, autorul va adopta, pe de o parte, o perspectivă enunțiativă și textuală, iar pe de alta, o perspectivă retorică și pragmatică.

Avem deci în față o abordare integrativă, holistă care tratează atât figurile de cuvânt, cât și cele de gândire, ceea ce o deosebește de abordările anterioare, în special de retorică restrânsă, care își limita obiectul de studiu la tropi.

Dar noutatea și originalitatea lucrării rezidă în orientarea metodologică, eminemant enunțiativă și pragmatică, care pune la baza procesului de interpretare a figurilor construcția punctului de vedere și, într-o perspectivă dialogică, confruntarea punctelor de vedere. Autorul își propune « d'analyser le fait figural et ses effets comme une construction de points de vue en confrontation » (p. 17). În loc să apeleze la distincția dintre sens propriu și sens figurat, procesul de interpretare se va sprijini,

Alături de savantele studii teoretice (*Articulația cultă a limbii române*, p. 101–107; *Modelul cunoașterii reciproce și comunicarea umană*, p. 239–243; *Pentru un model caleidoscopic al literaturii văzută ca serie topică*, p. 267–277) și de comunicările-dialog cu sociologul Bruno Würtz (*Ontologizarea poeziei ca teorie a receptării*, p. 245–256 și „*Receptio*” și „*Verstehen*”, p. 257–265), volumul include, sub un pretext sau altul, și valoroase exegeze: Ion Minulescu (*Pseudoverslibrismul între clasici și moderni (reflexele textuale ale unei maniere prozodografice)*, p. 139–147), Mateiu I. Caragiale (*Radio-grafia unui titlu: Craii de Curtea-Veche*, p. 171–178), Șerban Foarță și Edgar Allan Poe (*(Poe)etica versificării*, p. 189–201), Radu Petrescu (*Despre reflectare – motivul oglinzii la Radu Petrescu*, p. 211–226), William Shakespeare (*Proiecție și identificare*, p. 227–237), și ample studii transfilologice (*Metafora implicată*, p. 121–138; *Metataxele repetiției*, 149–154; *Un nou caz de hipertextualitate poetică: versificarea prozei istorice*, p. 179–188; *Simetria axială prin figuri repetitive ale structurilor binare și ternare*, p. 155–169; *Versificația și figura prozodografică*, p. 203–210).

Redactat într-o manieră modernă și atractivă, racordat la bibliografia de mare ținută a secolului al XX-lea, volumul de față ar trebui să fie prezent în bibliografiile tuturor cursurilor de profil de la noi. Maria Foarță n-a avut formație de clasicist, însă rigoarea studiilor de germanistică, al căror fundament se sprijină pe marea cultură greco-latină, răzbate la fiecare pagină. Un cititor meticolos ori fascinat de scientometrie ar putea reclama prezența unui *curriculum vitae* (sau, cel puțin, a unei biografii romanțate), care să includă o listă de lucrări *in extenso* a Mariei Foarță și care să completeze cumva prefața doctă alcătuită de Mirela-Ioana Borchin-Dorcescu. Numai că ediția a fost întocmită de Șerban Foarță. Iar Poetul, încrustând pe coperta a IV-a informații nu mai multe decât sunt necesare unui monument funerar, și-a așezat soția în eternitate prin propria ei operă și printr-o singură trăsătură de condei din partea lui, într-un gest de sublimă tandrețe postumă, poate unic în cultura noastră.

MARCELA CIORTEA

Universitatea „1 Decembrie 1918”

Facultatea de Istorie și Filologie

Alba Iulia, str. Unirii, nr. 15–17

marcela.ciortea@gmail.com

ALAIN RABATEL, *La confrontation des points de vue dans la dynamique figurale des discours. Énonciation et interprétation*, Limoges, Éditions Lambert-Lucas, 2021, 655 p.

Pentru autorul acestui volum respectabil, profesor la Universitatea Lyon 1, o cercetare asupra figurilor de retorică trebuie să fie înainte de toate o cercetare asupra fenomenului numit *figuralité*, adică asupra pregnanței (*saillance*) care sporește randamentul enunțului, apelând la toate resursele limbii. În concepția lui Alain Rabatel « la dynamique de la figuration est globale, du mot à la lexie complexe, à la prédication et au texte » (p. 70). Bazată pe uzul neconvențional al regulilor și al normelor, dinamica figurală privește totalitatea faptelor de limbă și de discurs. Pentru a o descrie, autorul va adopta, pe de o parte, o perspectivă enunțiativă și textuală, iar pe de alta, o perspectivă retorică și pragmatică.

Avem deci în față o abordare integrativă, holistă care tratează atât figurile de cuvânt, cât și cele de gândire, ceea ce o deosebește de abordările anterioare, în special de retorică restrânsă, care își limita obiectul de studiu la tropi.

Dar noutatea și originalitatea lucrării rezidă în orientarea metodologică, eminamente enunțiativă și pragmatică, care pune la baza procesului de interpretare a figurilor construcția punctului de vedere și, într-o perspectivă dialogică, confruntarea punctelor de vedere. Autorul își propune « d'analyser le fait figural et ses effets comme une construction de points de vue en confrontation » (p. 17). În loc să apeleze la distincția dintre sens propriu și sens figurat, procesul de interpretare se va sprijini,

conform unei concepții interactive a sensului, pe construcția lingvistică și textuală a unor puncte de vedere ce se confruntă.

Autorul își înscrie proiectul teoretic pe linia abordărilor globale ale retoricii antice, pe cea a autorilor *Retoricii generale*, precum și pe linia noii retorici inițiate de Perelman. Proiectul se înscrie, pe de altă parte, în prelungirea lucrărilor de pragmatică ale lui Marc Bonhomme și Anna Jaubert.

Pe lângă aceste considerații preliminare, ampla *Introducere generală* (șaptezeci de pagini) proce-dează, cum se cuvine, la definirea conceptelor operaționale, începând chiar cu noțiunea de *figură*. Iată definițiile alese de Alain Rabatel ca punct de plecare, dintre cele pe care noțiunea le-a cunoscut în avaturile sale teoretice:

- Figura este o formă sensibilă ce reprezintă un obiect sau o idee într-un mod iconic/mimetic (definiție cu caracter general ce trimite între altele la artele figurative);
- Figura este un mijloc deosebit de sugestiv de a exprima o idee, « *qu'on présente à l'esprit* », precizează Rabatel și explică : « les figures font voir les choses autrement qu'on ne les voit habituellement, et, surtout, en révèlent des aspects inédits » (p. 16);
- « O figură este o formă discursivă marcată, liberă și măsurabilă care sporește randamentul enunțurilor » ; definiția lui Marc Bonhomme (*Les figures clés du discours*, 1998) ce pare să rezolve dihotomia dintre tropii într-un cuvânt și tropii difuzi.

La aceste definiții se adaugă altele, pe măsură ce sunt trecute în revistă principalele orientări teoretice, împărțite în teorii substitutive ale devierii (*écart*) și teorii de inspirație psihologică. Primele sunt cele mai răspândite, împărțite fiind de specialiști aparținând unor curente diferite: de la Gérard Genette sau Jean Dubois, la Lakoff & Johnson sau Georges Kleiber, și până la pragmaticieni ca Grice, Searle sau Kerbrat-Orecchioni, care consideră figurile drept tropi comunicaționali sau ilocuționari.

Introducerea acordă însă locul cel mai important «cadrlui teoretic enunțiativ și textual» edificat de Alain Rabatel de-a lungul cercetărilor sale, începând cu *La construction textuelle du point de vue* (1998). Sunt reuate și explicitate, din perspectiva ultimelor lucrări, conceptele-cheie *locutor și enunțator*, *enunțatori primari* (L1E1) și *enunțatori secundari* (L2e2), *enunțare și referențializare*, *subiectivitate și construcția obiectelor de discurs*, *punct de vedere (PDV)*. În concepția lui Rabatel, expresia subiectivității și deci a PDV integrează nu numai mărcile enunțative ce trimit la subiect, ci și mărcile ce atestă construcția obiectelor de discurs, construcție ținând în ultimă instanță « de la visée regardante du sujet sur l'objet » (p. 32).

Lui Alain Rabatel i se datorează definirea *conceptului lingvistic de PDV* și integrarea lui în domeniul de studiu al științelor limbajului. Dacă orice informație asupra unui obiect de discurs vehiculează și punctul de vedere al enunțatorului asupra acestui obiect, atunci PDV este înscris în *modul de construire a referentului*, care se traduce lingvistic prin « les choix de nomination, qualification, quantification, modalisation, d'ordre des mots, de mise en relief, de progression thématique... » (p. 35). Locutorul ar dispune deci de două strategii de exprimare a PDV: exprimare directă *a punctului său de vedere* și exprimare indirectă *a unui punct de vedere străin*. Aceasta din urmă se divizează la rândul ei în exprimare indirectă și explicită (cu ajutorul discursului raportat) și exprimare indirectă dar implicită (prin intermediul percepțiilor/gândurilor/vorbelor reprezentate).

Conceptul de punct de vedere, ca și cel de figură, „privește toate nivelele de organizare a limbii” (p. 39). Ba mai mult, mărcilor fonologice, lexicale, sintactice li se adaugă indicii de coeziune și de conexiune care balizează textul, semnele de punctuație și de punere în pagină, variațiile generice. Punctul de vedere este așadar un fenomen deopotrivă lingvistic și discursiv, un fenomen complex care nu se lasă ușor prins într-un tipar. Se pot stabili, în schimb, niște tipologii și autorul propune una plecând de la natura PDV (embrionar, reprezentat, asertat) și o a doua, bazată pe întinderea PDV: *micro-PDV* (lexeme), *méso-PDV* (predicație) și *macro-PDV* (unitate textuală).

Inovația metodologică în abordarea figurilor constă în a concepe *le fait figural* ca un joc al punctelor de vedere bazat pe jocuri de limbaj sau pe jocul cu normele și genurile dar „și ca un joc de poziționări față de ceilalți” (p. 32). L1/E1 se poziționează față de PDV ale enunțatorilor secundari: se poate limita a ține doar cont de ele, dar își poate și exprima acordul sau dezacordul față de ele prin mărci de aprobare sau de distanțare. Un enunț și cu atât mai mult un text pune în relație mai multe PDV, iar acest dialogism este potențat de *dinamica figurală*, adică de jocul cu elementul preconstruit,

cu normele generice sau situaționale și cu opiniile generale. Pentru a descrie mai bine mecanismele enunțative și pragmatice care stau la baza co-construcției și confruntării punctelor de vedere, autorul concepe *la topique des postures énonciatives* care comportă trei moduri de realizare: *co-énonciation*, *sur-énonciation*, *sous-énonciation*.

În fine, deoarece nu dorește să privilegieze legătura dintre figuri și stil, contrar demersului uzual, Alain Rabatel va deplasa chestiunea stilului vorbind despre *figures d'auteur*, fără a limita conceptul de autor la domeniul literar. Noțiune eminentă „enunțativă, textuală și discursivă” (p. 71), figura de autor denotă imaginea construită de-a lungul poziționărilor succesive prin luări de cuvânt ce formează un text, un discurs sau o interacțiune completă (dată fiind co-prezența interpretului). Pe lângă noțiunile conexe de *autor*, *autoritate* și *auctorialitate*, figura de autor întreține o relație particulară cu noțiunea de *responsabilitate enunțativă*. Pe baza conceptului de *figure d'auteur*, Rabatel va defini trei fenomene complementare, dar net distincte: *idiolectul*, *stilul* și *ethosul*.

Lucrarea are trei părți, prevăzută fiecare cu o introducere și o concluzie. Prima parte, intitulată *Le travail du signifiant dans les figures de mots et jeux de mots et ses effets rhétorico-textuels et pragmatiques*, este compusă din nouă capitole însumând în jur de două sute pagini. Printre figurile de cuvinte supuse analizei menționăm: *l'à-peu-près*, redarea aproximativă a numelor proprii de politicieni în presa satirică; *les contrepèteries*, jocuri de cuvinte bazate pe permutări de foneme; un gen aparte de jocuri de cuvinte generate, într-un corpus de mesaje electronice, de fenomenul *lapsus manus*; silepsa, antanaclosa și alte figuri ale dublului sens, ce exploatează omonimia și polisemia; creativitatea verbală în ghicitoriile de tipul *Care e culmea...?*; mecanismele de la baza creativității ludice care exploatează elementul preconstruit (colocații, idiomatisme...); repetițiile cu rolul de *pattern* sintactic la scara textului în litanii sau poeme religioase; antimetabolul în relație cu figuri conexe precum chiasmul.

Partea a doua, intitulată *Des figures de pensée à la construction textuelle du monde et des relations interpersonnelles (dans le monde du texte)*, este formată din opt capitole însumând mai puțin de două sute de pagini. Figurile de gândire îi impun cercetătorului să-și extindă câmpul de investigație la propoziție și chiar la un ansamblu de predicatii formând *macro-PDV*. Mai mult, în concepția lui Rabatel, „figurile de gândire participă intens și direct la construcția textuală a lumii și a relațiilor interpersonale” (p. 295). Primele două capitole sunt axate pe ironie și, respectiv, pe umor. Specificitatea ironiei rezidă, cum au demonstrat-o Oswald Ducrot și Alain Berrendonner, într-un dublu joc enunțativ pe care Rabatel îl explică cu ajutorul noțiunilor de *prise en charge* și de *posture énonciative*, implicate în construcția punctelor de vedere ce se confruntă. Spre deosebire de abordările ce subsumează umorul ironiei sau viceversa, Rabatel le consideră drept fenomene de sine stătătoare bazate pe un dublu joc enunțativ și care pot fi incluse, până la urmă, în categoria jocurilor de cuvinte. Ceea ce le diferențiază este faptul că în cazul ironiei avem de-a face cu puncte de vedere substitutive, în timp ce, în cazul umorului, avem puncte de vedere cumulative, astfel încât confruntarea dintre PDV este mai puțin intensă în cazul umorului decât în cel al ironiei.

Hiperbola este definită ca un joc voluntar bazat pe decalajul dintre două PDV. Enunțatorul adoptă o postură de *sur-énonciation explicite* datorită faptului că PDV hiperbolic este prezentat ca fiind mai pertinent decât corespondentul său non hiperbolic. Următoarele capitole tratează paradoxul, confruntat cu noțiunea de alteritate, listele și efectul de listă, formulele aforistice, reformulările cu funcție anaforică și reformulările în lanț.

Efectuând, în *Dynamique du signifiant* (1) și (2), analizele retrospective ale părții întâi și a doua, autorul distinge mai multe nivele ale dinamicii semnificante care evidențiază mecanismele de reconstruire a sensului în interpretarea figurilor de cuvânt sau a figurilor de gândire. În toate cazurile, rezultatul procesului de interpretare se află la intersecția dintre intenția locutorului (sau cea atribuită de receptor) și recunoașterea acestei intenții de către receptor.

Partea a treia, cu titlul *Figuralité et figures d'auteur : idiolecte, style, éthos*, este formată din cinci capitole și numără în jur de optzeci de pagini. După ce a definit în introducere noțiunea de *figure d'auteur*, Alain Rabatel se ocupă pe larg de componentele acesteia (p. 481–482):

- idiolectul ca spațiu discursiv socializat de manifestare a Sinelui sub privirea Celorlalți;
- stilul ca formă de expresie a sinelui în relație cu formele generice (orale sau scrise);
- ethosul ca utilizare a formelor de expresie a Sinelui pentru a convinge un auditoriu.

Domeniul de predilecție al idiolectului ar fi, după Rabatel, interacțiunea, cel al stilului ar fi genul de discurs, iar cel al ethosului ar fi argumentarea.

Aceste trei componente ale figurii de autor se leagă de problematica PDV, acoperind ansamblul fenomenelor lingvistice și retorico-textuale prin care autorul „îmbină limbajul și experiența, limbajul și valorile (inclusiv estetice), limbajul și acțiunea” (p. 70). Aceasta este baza translingvistică pe care Alain Rabatel așază relațiile dintre idiolect, stil și ethos. După o analiză enunțiativă și interacțională a idiolectului, fenomen deopotrivă lingvistic și ideologic, Rabatel abordează problema stilului, plecând de la noțiunea de mijloace de expresie, care îi permite să elaboreze o concepție monistă a stilului în opoziție cu concepțiile dualiste, larg vehiculate în acest domeniu. Folosind instrumentele pe care le oferă cadrul enunțiativ și textual în abordarea stilului, Alain Rabatel se străduiește să aproximeze raportul dintre « le poids configurant des déterminations socio-culturelles et la force reconfigurante des innovations individuelles et collectives » (p. 482). Demarcându-se de concepțiile dominante, care reduc stilul la textele literare, Rabatel alege spre exemplificare o figură de autor din sfera cercetării lingvistice. Figura autorului lingvist Jean-Michel Adam este prezentată într-o dublă postură enunțiativă: prima este postura care se degajă din lucrările de lingvistică textuală ale lui J.-M. Adam, iar a doua, cea care trimite la o figură de autor vulgarizator adresându-se unui public studentesc. Fie că o privim în cadrul stilului, al idiolectului sau al ethosului, figura de autor este supusă unor tensiuni între afirmarea de sine, « *la primauté de sa singularité* » și „*primatul condițiilor sociale*” în care ea se formează (p. 76).

Ampla lucrare a lui Alain Rabatel abordează o problematică complexă și îndelung dezbătută. Fenomenul figural a dat naștere unei întregi literaturi situate la confluența mai multor domenii: retorică, stilistică, lingvistică, pragmatică. Lucrarea aduce o contribuție importantă, în primul rând prin metoda inedită de analiză (funcțiile enunțiativă și textuale ale punctului de vedere), și în al doilea rând prin aceea că, pe de o parte, tratează figuri puțin studiate de lingvistică (antimetabol, *à-peu-près*, listă, repetiție...), iar, pe de altă parte, îmbogățește descrierea unor figuri ce au cunoscut diverse abordări (ironie, umor, hiperbolă, paradox...). În fine, ca să cităm chiar cuvintele autorului (p. 24). « *cet ouvrage défend une conception énonciative globale du fait figural qui va plus loin que ce que les taxinomies anciennes ou récentes rangent sous cette dénomination* ».

LIGIA STELA FLOREA

Universitatea Babeș-Bolyai

Facultatea de Litere

Cluj-Napoca, str. Horia, nr. 31

WENDY AYRES-BENNETT, HELENA SANSON (eds.),
Women in the History of Linguistics, Oxford, Oxford
University Press, 2020, 648 p.

Where are the women? The question has been sounding louder and louder for the past few decades. In the wake of renewed feminist energies released by the #Me Too movement, women academics have also started posing this question with regard to various fields of academic inquiry, including music, history, economics, and international politics, in a collective effort “to change the traditional male-dominated methodologies and canon across a range of disciplines” (p. 1). If arts and humanities, and especially the literary canon, have often been more open to acknowledging the value of women writers and artists, notably since the 19th century onward, other areas of research are still to find those women usually seated, by historical circumstances, in the back rows of science and politics, many of them anonymous, or their names only mentioned in passing. Failing to do so may mean not only a biased outlook on the development of these fields, but also losing a whole dimension intrinsic to each of them.

Domeniul de predilecție al idiolectului ar fi, după Rabatel, interacțiunea, cel al stilului ar fi genul de discurs, iar cel al ethosului ar fi argumentarea.

Aceste trei componente ale figurii de autor se leagă de problematica PDV, acoperind ansamblul fenomenelor lingvistice și retorico-textuale prin care autorul „îmbină limbajul și experiența, limbajul și valorile (inclusiv estetice), limbajul și acțiunea” (p. 70). Aceasta este baza translingvistică pe care Alain Rabatel așază relațiile dintre idiolect, stil și ethos. După o analiză enunțiativă și interacțională a idiolectului, fenomen deopotrivă lingvistic și ideologic, Rabatel abordează problema stilului, plecând de la noțiunea de mijloace de expresie, care îi permite să elaboreze o concepție monistă a stilului în opoziție cu concepțiile dualiste, larg vehiculate în acest domeniu. Folosind instrumentele pe care le oferă cadrul enunțiativ și textual în abordarea stilului, Alain Rabatel se străduiește să aproximeze raportul dintre « le poids configurant des déterminations socio-culturelles et la force reconfigurante des innovations individuelles et collectives » (p. 482). Demarcându-se de concepțiile dominante, care reduc stilul la textele literare, Rabatel alege spre exemplificare o figură de autor din sfera cercetării lingvistice. Figura autorului lingvist Jean-Michel Adam este prezentată într-o dublă postură enunțiativă: prima este postura care se degajă din lucrările de lingvistică textuală ale lui J.-M. Adam, iar a doua, cea care trimite la o figură de autor vulgarizator adresându-se unui public studentesc. Fie că o privim în cadrul stilului, al idiolectului sau al ethosului, figura de autor este supusă unor tensiuni între afirmarea de sine, « *la primauté de sa singularité* » și „*primatul condițiilor sociale*” în care ea se formează (p. 76).

Ampla lucrare a lui Alain Rabatel abordează o problematică complexă și îndelung dezbătută. Fenomenul figural a dat naștere unei întregi literaturi situate la confluența mai multor domenii: retorică, stilistică, lingvistică, pragmatică. Lucrarea aduce o contribuție importantă, în primul rând prin metoda inedită de analiză (funcțiile enunțiativă și textuale ale punctului de vedere), și în al doilea rând prin aceea că, pe de o parte, tratează figuri puțin studiate de lingvistică (antimetabol, *à-peu-près*, listă, repetiție...), iar, pe de altă parte, îmbogățește descrierea unor figuri ce au cunoscut diverse abordări (ironie, umor, hiperbolă, paradox...). În fine, ca să cităm chiar cuvintele autorului (p. 24). « *cet ouvrage défend une conception énonciative globale du fait figural qui va plus loin que ce que les taxinomies anciennes ou récentes rangent sous cette dénomination* ».

LIGIA STELA FLOREA

Universitatea Babeș-Bolyai

Facultatea de Litere

Cluj-Napoca, str. Horia, nr. 31

WENDY AYRES-BENNETT, HELENA SANSON (eds.),
Women in the History of Linguistics, Oxford, Oxford
University Press, 2020, 648 p.

Where are the women? The question has been sounding louder and louder for the past few decades. In the wake of renewed feminist energies released by the #Me Too movement, women academics have also started posing this question with regard to various fields of academic inquiry, including music, history, economics, and international politics, in a collective effort “to change the traditional male-dominated methodologies and canon across a range of disciplines” (p. 1). If arts and humanities, and especially the literary canon, have often been more open to acknowledging the value of women writers and artists, notably since the 19th century onward, other areas of research are still to find those women usually seated, by historical circumstances, in the back rows of science and politics, many of them anonymous, or their names only mentioned in passing. Failing to do so may mean not only a biased outlook on the development of these fields, but also losing a whole dimension intrinsic to each of them.

For instance, speaking about international relations, Cynthia Enloe (*Bananas, Beaches and Bases*, 2014) describes state relations as depending “not only on capital and weaponry but also on the control of women as symbols, consumers, workers, and emotional comforters”, something that male economists have also noticed, not only with regard to capital (Thorstein Veblen), but also with regard to their own body of work. The conjoint influence of John Stuart Mill’s wife and daughter on the economist’s thought is a somewhat rare instance of such acknowledgement: “Myself and the work I have done [...] are the products not of one intellect and conscience, but of three” (Robert L. Heilbroner, *The Worldly Philosophers*, 1953). Otherwise, economics remains a field where women are noticeably underrepresented as professionals, especially in the academia (Betsey Stevenson and Hanna Zlotnick, *Representations of Men and Women in Introductory Economics Textbooks*, 2018), despite the breakthrough research in the newly established field of feminist economics in the late 1980s (Marilyn Waring, *If Women Counted: A New Feminist Economics*, 1988).

Historiographers have moved even further in the direction of uncovering women’s contributions to human progress. Lucy Worsley, one of the foremost representatives of feminist voices in the field, has recently prefaced the British edition of the first book entirely concerned with the image and role of women in the development of mankind, from prehistorical times to modern feminism (*Women: Our History*, 2019). While the chapter dedicated specifically to female literature through the ages is, given the scope of the volume, not particularly comprehensive, language-related issues are mentioned throughout the book, especially in connection with the essential role played by women in preserving their communities’ linguistic heritage. For instance, the most important writers of the Heian period were women who lacked the education necessary to write in Chinese. Consequently, all their works are written in the language of the people (Japanese), and this may be one of the most relevant reasons why the Heian period is now considered to be the golden age of home-grown Japanese culture. Such examples can be noticed around the world and across the ages. Having said that, the opposite also holds true. It is not seldom that women had to abandon their native languages and adopt the language of the conquerors, sometimes finding themselves in the position of linguistic and political mediators between their own tribes and the invaders, as in Pocahontas’ case (Camilla Townsend, *Pocahontas and the Powhatan Dilemma*, 2005).

This kind of linguistic adaptability seems to be one of the features that characterize women’s historical path. Despite that, the largest *Who’s Who* in the history of world linguistics published so far, edited by Harro Stammerjohann in 1996 (*Lexicon Grammaticorum* 1996) and revised in 2009, has no entries on women linguists active before the 18th century (when only one is mentioned) (p. 3). Given the seeming paucity of relevant information, therefore, and not a moment too soon, the book entitled *Women in the History of Linguistics*, edited by Wendy Ayres-Bennett and Helena Sanson, both working for the University of Cambridge, comes to complete the singular, and singularly important, project of uncovering women’s contributions to the history of the field.

Having noticed themselves the deep-rooted gap in research concerning women’s role in the history of linguistics “on their own terms” (p. 2), the two editors’ professed aim is not only to challenge linguistic ideas developed in male-dominated accounts and expand the field of inquiry into historical linguistics, but also to discover the “distant and neglected voices” (p. 1) of women who broadened our knowledge of languages either by describing them or by analysing their codification and acquisition methods. The subject itself seems to be close to the editors’ hearts. Before embarking on this complex project, Ayres-Bennett has also included a chapter on women’s influence on French language in the 17th century in her book on *Sociolinguistic Variation in Seventeenth-Century France* (2004), while Sanson’s interest in the topic is persistent in her works on women, language and literature in Italy, from medieval to modern times. Their own contributions to the volume are, therefore, focused on the marginalised contributions and silent voices of women in the Italian cultural context (Sanson) and on women as linguistic writers and audience in the French tradition (Ayres-Bennett).

Perhaps it’s worth mentioning that research on the issue of women’s language (i.e. the language spoken by women) is not new. In his volume of linguistic anthropology (*Language. Its Nature, Development and Origin*, 1922), Otto Jespersen dedicates a subchapter to “The Woman” (although there’s no such subchapter on “The Man”, which already suggests that his perspective on women’s

language takes it to be a case of deviation from male standard language). Discussing French, English and non-European examples, he concludes that “there can be no doubt that women exercise a great and universal influence on linguistic development through their instinctive shrinking from coarse and gross expressions and their preference for refined and (in certain spheres) veiled and indirect expressions” (*ibidem*, p. 246). It is therefore up to men to be “the chief renovators of language”. Were it not for their “vigour and vividness” of expression, language left to women would be in danger of remaining forever “languid and insipid” (*ibidem*, p. 247). On the other hand, Jespersen himself notices the strong foreign language learning abilities women seem to possess (they are “linguistically quicker than men”), even though he attributes these skills to the traditional system of female upbringing, according to which, along with “music and embroidery”, speaking a foreign language was a “specially feminine accomplishment” (*ibidem*, p. 249). Under the circumstances, he seems genuinely surprised to note that linguistics itself as the science of language has very few women representatives (“women votaries”, as he calls them).

The topic of women’s language is also taken up again in the context of gender studies, the field itself born in the middle of the 1990s third-wave feminism. Revisiting and popularising earlier feminist work on women’s language becomes *de rigueur* at this point, with Robin Tolmach Lakoff’s article “Language and Woman’s Place” (1973) a landmark on the subject. As though replying to Jespersen’s treatment of “The Woman”, Lakoff remarks that the fact itself of speaking about a “woman’s language” implies the marginality of women to the serious topics of life discussed by men. She approaches the subject both from the perspective of the way women are expected to speak and from that of the ways they are spoken about by others, aiming to demonstrate that standardised language works against treating women “as serious persons with individual views” and justly observing that linguistics data only reflect the social mores of the times when they are collected.

So, considering the existing amount of research into linguistic variation between the sexes, it is surprising to see how very little has been done to analyse women’s contribution to shaping the way we think about language in general. That is why, besides revisiting and detailing much of the information on women’s language already mentioned in *Women: Our History*, the new volume edited by the two researchers is meant to focus specifically and entirely on the part played by women in the linguistic tradition understood as comprising not only institutional contexts but also, given women’s educational circumstances, domestic ones. In view of this purpose, the two researchers wish to broaden the meaning of the term “linguistics” (a field of study founded on scientific methodology, most often confined to the academia, traditionally represented by male researchers with access to higher learning) to include the study of language in all its forms and interdisciplinary networks. Once the background is thus enlarged, women’s contributions begin to shine through, revealing a rich authorship tradition. Women become suddenly visible as translators and interpreters, as writers of grammars and dictionaries and of studies in philology and critical editions, but also as those who record and preserve little-known languages, and who produce language teaching and learning textbooks. Some even play a role in debates on language use and language policies, influencing official language versions and writing systems in their countries.

An ambitious project both diachronically (from the late 15th century to the beginning of the 20th century) and geographically, the book comprises nineteen studies, most of them by women scholars, each taking up women’s language or linguistic representation in different countries or parts of the world, such as Italy, France, Spain, Portugal, Germany, the Netherlands, Britain and Scandinavia, but also Russia and the United States, China, Japan and India, Australia, Africa and the Arabian Peninsula. If many other linguistic traditions have remained uncovered, it is not for lack of interest on the part of the two editors, who disclose their original intention to include the Greek, Finnish, Polish or Romanian experience into the project. However, as it has turned out in the case of Romania, there seems to be no record of women’s taking part in linguistics before the 1950s (2020, p. 11) or, if these women’s voices exist, bringing them out of obscurity is still an ongoing process.

Just to emphasise the fact that there is a starting point to this kind of research, it’s worth mentioning that peculiarities in women’s language have also been recorded by Romanian scholars, and long before the 20th century. In his *Descriptio Moldaviae* (1716), for example, Cantemir mentions that Moldavian women and men speak differently, referring to certain variations in their pronunciation.

Today, even if their interests lie in literature and sociology rather than in linguistics, authors such as Ioana Pârvulescu still manage to expose some of the linguistic habits of women in 19th century Romania (*În intimitatea secolului 19*, 2009). Writing about their education, she mentions letters in which husbands entreat their wives not to neglect practising their French, German and gymnastics, or letters in which young women write in German and French with the distinct purpose of practising these languages. This kind of evidence of women as assiduous language learners in the Romanian space suggests that there may be more to the contribution of women to linguistics in this country if researchers cared enough to take a closer look, something we believe will happen soon enough.

So, even though it is not an exhaustive project, the historical and spatial span of the study proposed by Ayres-Bennett and Sanson underlines the challenging nature of the contributors' work. They need, and display, on the one hand all the skills of linguistic historians, including looking for and analysing any existing manuscripts or surviving sources and, on the other hand, the ability and sensitivity required by a feminist perspective. By completing such an important investigation – the very first on the subject of women in linguistics – they set the tone for the entire body of research to follow. Work on the twentieth century, from the onset of World War II onwards, still remains to be done by equally dedicated researchers determined to discover the “submerged archipelago” (p. 6) of women whose language-related activities have made an unostentatious, but nonetheless universal, difference to the way we think about linguistics today.

IOANA-GABRIELA NAN

Universitatea Babeș-Bolyai

Facultatea de Științe Economice

și Gestiunea Afacerilor

Cluj-Napoca, str. Teodor Mihali, nr. 58–60

ioana.nan@econ.ubbcluj.ro